

BÉRESI ÁKOS

A megtévesztett Sátán A „zsidó bűnöző” képe a Stürmerben

„Talmudista-rabbinikus szempontból a zsidó földi útja a világ meghódítását szolgáló hadjárat, semmi egyéb. Úgy tekintenek önmagukra, mint menetelő katonákra, akik rejtve tábo-roznak vagy álcázott zászló alatt rejtőznek, az ellenséges terület közepén, állandó készenlétben, hogy támadjanak és lecsapjanak. Prof. Mahrmund A nomádság törvénye című művében.”

Idézet a Stürmerből (Der Stürmer 1934/38: 4).

Julius Streicher Der Stürmer című hecclapja a 20. századi újságírás mélypontja. A minden ízében primitív, gyűlöletkeltő és hazugságokkal teli kiadvány mégis kivételes forrásértékkel bír, amennyiben meg akarjuk ismerni a nemzetiszocialista Németország antiszemitizmusának valódi arcát. A lap története végigkísérte az NSDAP történetét; a jelen írás a huszonkét éves időszak bemutatására vállalkozik. Azt próbálom szemléltetni, miként építette fel az újság a zsidó mint bűnöző képét a kezdetektől a Harmadik Birodalom végórájáig. Közben számos izgalmas kérdés merül fel: hogyan illeszkedett ez a fajta képalkotás az általános, illetve a hivatalos nemzetiszocialista irányvonalba? A lap több mint két évtizedig működött. Milyen változásokon ment keresztül, s mi állt e változások hátterében? A zsidó élet mely aspektusait igyekeztek a leginkább kriminalizálni a szerzők és a szerkesztők, és mely területek zsidó lakosságát mutatták be bűnözőként? Ugyan nehéz rá választ kapni, de fel kell tennünk a kérdést: milyen reakciókat váltott ki a lap hasábjain folytatott propaganda? Végül arra is kitér e tanulmány, hogyan jelentek meg a konkrét zsidóellenes intézkedések a Stürmer cikkeiben.

A Stürmer a szó szoros értelmében soha nem volt a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt, az NSDAP belső orgánuma, dacára annak, hogy a kiadó-főszerkesztő Julius Streicher 1922 óta a párt tagja és Hitler pertucimborája volt.¹ A lapot 1923-ban alapította, nem sokkal a pártba való belépését követően. Az első időszakban a Stürmert Frankónián kívül alig ismerték, de már a húszas években egyre inkább elterjedt, a harmincas évek elejére pedig országosan ismert lapnak számított. Náci párttagok és az NSDAP szimpatizánsai egyaránt gyarapították az olvasótáborát.

A harmincas években a lap végig meg tudta őrizni anyagi függetlenségét. Az ok maga Julius Streicher volt, a tulajdonos és főszerkesztő egy személyben, aki a harmincas évek végére amolyan „náci sajtómágnássá” válhatott, már amennyiben a lapjából eladott példányokat, illetve a kiadó, a Stürmer-Verlag AG által forgalmazott egyéb termékek bevételeit tekintjük (Bytwerk 2001). A gazdasági függetlenség mellett a Stürmer ízig-vérig náci lap volt, története a lehető legszorosabban összefonódott a nemzetiszocialista mozgalomával: pályája vele együtt jutott a csúcsra, sikerét kizárólag az NSDAP diktatúrájának köszönhette, és 1945-ben a Harmadik Birodalommal együtt bukott el.

Hol volt a Stürmer helye az antiszemitizmus történetében? A náci zsidóképről általánosságban is elmondható, hogy semmi újdonságot nem tett hozzá a korábbi időszak antiszemita diskurzusához; a zsidó történelem és az antiszemitizmus neves kutatója, Jakov Katz szerint a 18–19. század zsidóellenesség szerves folytatása. Katz úgy véli,

¹ Lásd Abendzeitung: Julius Streicher: sein Hass auf Juden war grenzenlos, *Abendzeitung*, 2010. szeptember 11., <http://www.abendzeitung-muenchen.de/inhalt.lokales-julius-streicher-sein-hass-auf-juden-war-grenzenlos.1f0fe305-57fc-41ff-a02f-fb28a22e1fa2.html> (utolsó letöltés: 2016. VII. 21.).

két újkori jelenség erősítette fel, illetve konzerválta a középkorban gyökerező zsidóellenességet. A nemzeti alapon történő német egyesítés során a zsidóság mint idegen test kívül rekedt a fiatal német nemzetben, majd az első világháborús vereséget követően a német jobboldal a zsidóságot tette felelőssé a kudarcért, és bűnbaknak állította be (Katz 2001).

A Stürmerben megjelenő zsidóképet szintén nem tekinthetjük újkeletűnek: Julius Streicher lapja azokat a hagyományos antiszemita kliséket ismételte, amelyek már a 19. században, sőt előtte is megjelentek. Ezek között központi helyet foglal el a vérvád: az az elképzelés, amely szerint a zsidók rituális úton keresztények vérének veszik. Ez közismerten a középkori antijudaizmus egyik fontos eleme, amely évszázadokon keresztül Európa-szerte jellemző volt (Kende 1995). A Stürmer hangsúlyozta olvasói számára, hogy nem újkeletű viselkedésről, hanem sok keresztény áldozatot elpusztító, évszázados gyakorlatról van szó (Der Stürmer 1934 Ritualmord-Sondernummer: 1). A zsidók túlzott szexuális étvágya, pénz- és hatalomvágya, amelyet a lap következetesen ismételt, szintén nem újszerű előítélet. Ezek a 19. századi zsidóellenes propaganda terjesztői, egyebek mellett Richard Chamberlain vagy Luzsénszky Alfonz által hangoztatott antiszemita közhelyek, amelyeket a lap a maga közönsége számára elevenített fel (Hamann 2000).

A 19. században megjelenő faji alapú antiszemitizmus újdonsága a korábbi vallási alapú zsidógyűlölethez képest főként az, hogy a zsidóság gonosz tulajdonságait olyan veleszületett jegyeknek tekinti, amelyeket semmiféle asszimiláció nem szüntethet meg – sőt, az asszimilációt az antiszemita egyenesen a többségi társadalomba való „befurakodásként”, annak tönkretételére tett kísérletként értelmezik (Katz 2001). Az első világháború előtti, illetve a Weimari Köztársaság alatti német antiszemitizmus nem lépett túl a szóbeli előítéleten vagy a szórványos erőszakos jelenségeken – ugyanez igaz volt az Osztrák-Magyar Monarchiában a 19. század során, illetve a 20. század legelején előforduló antiszemita megnyilvánulásokra is² (Allport 1977).

A Stürmer történeti jelentőségét nem az jelenti, hogy bármiféle egyenes vonal vezetne a benne megjelenített zsidóképtől Auschwitzig. Ugyanakkor tény, hogy egy olyan politikai mozgalom, majd állam antiszemita szócsöveként működött, amely végigjárta az allporti öt fokozatot. Saul Friedländer szerint a náci zsidóképben mindvégig benne volt a radikalizálódás, illetve a végső megoldás veszélye, ugyanis Hitler és a nemzetiszocialisták számára a zsidóellenesség nem taktikai húzás volt, hanem „a valóság maga” (Friedländer 1996).

A Stürmer a teljes antiszemita palettát felvonultatja. Írásomban ennek csupán egyik aspektusával foglalkozom: a leginkább elborzasztó képzetekkel, azaz a köztörvényes és a szexuális bűnöző rémalakjával. A lap ezzel az emberben meglévő zsigeri félelmekre igyekezett hatni. A zsidó nagytőkés, bankár, valamint politikus szintén megjelenő, ám megfoghatatlanabb képével a bűnöződiskurzus a mindennapi élet szintjén tárgyalta a zsidókérdést.

A Stürmer helye a német sajtóban

Indulásakor, 1923-ban a Stürmer elsődleges célja személyes indíttatású: a főszerkesztő, Julius Streicher így kívánta kiélni zsidógyűlöletét. A lap egyik első számában például nyílt levelet intézett Hermann Luppéhoz, Nürnberg demokrata főpolgármesteréhez,³ miután a városi tanács elítélte „Streicher tanárt” a nemzetiszocialista gyűlésen elmondott, a városvezetést gyalázó beszéde miatt (Der Stürmer 1923/2: 1–3). Hasonló jellegű írások később is megjelentek az újság hasábjain, jóllehet a lap antiszemita profilja nagyon hamar kikristályosodott.

Julius Streicher 1922-ben lett a náci párt tagja. A korábbi népközlő tanítót 1923-ban éppen politikai aktivitása miatt bocsátották el, habár már korábban vád alá helyezték nemi erőszak miatt (Friedländer 1996). A húszas évekről szólva Henriette von Schirach, Hitler fényképésznének a leánya úgy emlékezett vissza Julius Streicherre, mint félelmetesen titokzatos férfira, akinek akasztott rabbit ábrázoló amulett függött a nyakában (Sigmund 2001).

2 Gordon W. Allport (1977) elmélete szerint a diszkrimináció fejlődése öt fokozatot jár be a szóbeli előítélettől az államilag kontrollált, szervezett tömeggyilkosságig. Bár szerinte a legtöbb ember nem lép túl a szóbeli előítéleten, figyelmeztet rá, hogy amennyiben mégis elindulnak ezeken a lépcsőfokokon, az út végén mindenképpen az erőszak áll.

3 Hermann Luppe 1933-ig töltötte be Nürnberg főpolgármesteri tisztjét, ezalatt Streicher több támadást is intézett ellene. A náci hatalomátvételt követően elmenekült a városból, és Németország egyéb részein folytatott ellenzéki politikai tevékenységet.

Az olvasóközönség összetételéről – akárcsak a lap olvasóinak és előfizetőinek pontos számáról – nagyon keveset lehet tudni. Randall L. Bytwerk egy becsléseken alapuló listát közölt, amely leginkább a Streicher által a háború után közreadott hozzávetőleges adatokon alapul – ennél pontosabb adatot jelenleg nem ismerünk (Bytwerk 2001). Ezekből a számadatokból kiderül, hogy a lap már 1933. január 30-án a legnépszerűbb nemzetiszocialista sajtótermékek egyike volt, ettől kezdve azonban az eladások értelemszerűen ugrásszerű növekedésnek indultak – az 1933-ban is jelentős 25 000-es példányszám 1938-ra közel félmillióra emelkedett.

Nehezebb megválaszolni azt a kérdést, hogy kik járták a lapot, mivel előfizetői listák nem maradtak fenn (Bytwerk 2001). Az olvasói leveleket átolvasva hozzávetőleges képet kaphatunk arról, mely társadalmi rétegek körében volt népszerű az újság, bár ezeket mindenképpen fenntartással kell kezelni, ugyanis egy-egy olvasói levélről soha nem tudhatjuk biztosan, hogy nem a lap munkatársai írták-e. A Stürmer sok olvasói levelet közölt, amelyekből sejthetjük, hogy nagyjából milyen földrajzi területen belül terjedt el az újság, illetve nagyjából mely rétegek olvashatták. Ezek a levelek minden bizonnyal tudatos szelekció után kerültek be a lapba, annak ideológiáját szolgálták.

A Stürmer olvasói a kezdeti időkben feltételezhetően elsősorban a náci párt tagjai közül kerültek ki, bár elképzelhető, hogy a lap már ekkor is eljutott számos párton kívülihez is. Annyi bizonyos, hogy az olvasói levelek stílusa alapján kevésbé iskolázott réteg rajzolódik ki. Tegyük hozzá, hogy maguk az újságírók is meglehetősen rossz németiséggel írtak.

A rossz németiség nem feltétlenül jelenti a szerkesztők műveletlenségét: Daniel Roos (2016) szerint a stílus szándékosan primitív, azt a célt szolgálja, hogy minél szélesebb réteget szólítsanak meg. Ahogy Hitler is írta a *Mein Kampf*-ban: a propagandát mindig a megszólított réteg legkorlátoltabb tagjához kell igazítani.

1933. január 30-a, a náci hatalomátvétel napja nemcsak Németország, hanem a Stürmer és Julius Streicher életében is komoly változást jelentett. Az újság ismertségéhez az is hozzájárult, hogy a német állam támogatásával a Harmadik Birodalom városainak frekvenciált pontjain felbukkantak az úgynevezett Stürmer-ládák. Ezekben az üvegezett szekrényekben a lap friss „híreit”, illetve uszító illusztrációit állították ki, azaz mindenki megismerte a Stürmer tartalmát. Streicher kihasználta a náci Németország által biztosított kereteket. A Stürmert kiadó Stürmer-Verlag AG magas példányszámról kötött szerződést a német lakosság különböző rétegeit egyesítő náci tömegszervezetekkel, ami 1937-re igen jelentős mértékben megnövelte az eladást (Evans 2013).

A harmincas években már biztosan előfizettek a lapra külföldiek, Európa más országaiban és a tengerentúlon élők is. Például igen sok levél jött Brazíliából, ami a 19. század második felében jelentős német kivándorlási célpont volt, s ahol a német közösség nagyon kevésbé asszimilálódott a helyi lakosságba.

A második világháború alatt kimondottan gyakoriak voltak a frontkatonák levelei, bár azt nem tudni, hogy ezeket szerzőik önként vagy valamiféle jutalom fejében írták-e. Egy bizonyos Böhlinger közlegény például a Hitler ellen 1939. november 8-án a müncheni Bürgerbräu-Kellerben elkövetett merényletről úgy nyilatkozott, hogy:

„A müncheni csapás tetteseiről megállapítható ugyan, hogy németek, angolok vagy franciák voltak, azonban ennek csak másodsorban van jelentősége. A tényleges felbujtó és ezáltal a gaztett fő felelőse csakis a zsidó lehet. Már a gaztett aljassága is a zsidóra utal. A szálnalmas gyilkosokat egy zsák zsidó ezüstön vették meg. Ők csak végrehajtották a nemzetközi zsidó parancsát” (Der Stürmer 1939/50: 7).

Julius Streicher lapja egyedülálló volt és maradt a maga nemében: a náci hatalomátvételt követően is ez volt a náci Németország legjelentősebb és leghosszabb ideig megjelenő, kimondottan a zsidókérdésre fókuszáló sajtóterméke, noha ez nem jelentette azt, hogy más újságok ne szenteltek volna figyelmet e témának. A Stürmer a maga nemében egyedül volt a piacon, ami feltehetően Goebbels felfogásával magyarázható. A propagandaminiszter úgy gondolta, a nemzetiszocializmus túlzott sulykolása rontana a közhangulaton, ezért inkább a politikamentes, szórakoztató termékek számát igyekezett növelni (Adam 2010).

A Stürmer kiadója, a Stürmer-Verlag AG 1936-tól már egyéb kiadványokkal is jelentkezett: olyan iskolai olvasókönyvekkel, amelyek a korabeli felfogás szerint megfeleltek az általános iskolai fajelmélet-oktatás elvárásainak. Négy év alatt három ilyen könyv jelent meg a kiadó gondozásában: *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid, und keinem Jud bei*

seinem Eid (Ne bízz a rókában, a zöld mezőben, sem pedig a zsidó esküjében) 1936-ban; *Der Giftpilz* (A Mérlegesgomba) 1938-ban, illetve 1940-ben a *Der Pudelmopsdackelpinscher und andere besinnliche Erzählungen* (Pudli-mopsz-tacskó-pinncsi és egyéb elgondolkodtató történetek).

A médiában elfoglalt monopolhelyezete ellenére Julius Streicher 1935-től kezdve lassan kiszorult az NSDAP vezető köreiből. Ezt részben összeférhetetlen, erőszakos természetének köszönhette, amellyel számos ellenséget szerzett magának, de az SS-szel is érdekellentét állt fent. E szervezet ugyanis magának követelte volna a zsidóellenes akciók és propaganda feletti ellenőrzést, így fordulhatott elő egyebek között, hogy Paul Hagen neumünsteri zsidóügyi referens az „ifjúságra nézve károsnak” minősítette a Stürmer-Verlag egyik tankönyvét, a *Mérleges gombát*. Streicher helyzetét valamelyest stabilizálta Hitler személyes szimpátiája, amelyet 1945-ig nem vesztett el, jóllehet ekkor már nem volt a Führer közvetlen környezetének tagja. A Stürmer tehát továbbra is megtartotta jelentőségét.

Küldetéstudat

A Stürmer önmagáról kezdettől fogva állította, hogy valamiféle szent küldetés élharcosa. Már maga a harcias cím (németül rohamozót jelent) is erre utal, de talán még beszédesebb a lap állandó alcíme: „*Deutsches Wochenblatt zum Kampfe um die Wahrheit* (Német hetilap, amely az igazságért küzd)”. Felfogása szerint különféle rétegek igyekeznek leplezni a zsidóság valódi, bűnös jellemvonásait, amivel veszélybe sodorják a világot. A lap az igazság élharcosaként leleplezi a hazugságokat, szembesíti a közönséget a valós helyzettel; erre csak olyan elkötelezettek képesek, mint Streicher vagy Adolf Hitler.

A lap ezt a szemléletet veretes élőlábakkal támasztotta alá: „a zsidó a hazugsággal győz, az igazsággal elpusztul”, vagy „aki a zsidókkal küzd, az ördöggel birkózik”. Ilyen volt az elmaradhatatlan címdali lábléc is: „A zsidók a mi szerencsétlenségünk.” Ezek a propagandabetétek – mint valami mantra – szinte minden lapszámban megjelentek. A harmincas évek végén a Stürmer állandóan reklámozta az általa végzett „felvilágosító munka” fontosságát, amit azzal a kéréssel zárt le, hogy az újságot adják kézről kézre. Így majd minden német megismeri az ördögöt – már amennyiben addig nem jött volna rá, kit akar a vezetés annak mutatni.

Kriminalizálás

Milyen bűnöket írt a Stürmer a zsidók számlájára? A lap alaptétele szerint a zsidóság bűnös faj, amelynek minden megnyilvánulása gonosz és ártó szándékú, célja a nem-zsidó népek kizsákmányolása, leigázása, majd megsemmisítése. A kisebb fajsúlyú bűntettek között szerepelnek a különféle pénzügyi jellegű hamisítások, csalások, az ételmérgezések és az állatkínzás, a vallási célból vagy nyereségvágyból elkövetett gyilkosság, valamint a szexuális bűncselekmények: a zaklatás, a nemi erőszak, a lánykereskedelem, illetve később az úgynevezett fajgyalázás. A Stürmer értelmezésében e cselekmények egy világméretű összeesküvés hálózatába illeszkedtek. A zsidó lánykereskedő célja például a nyereségszerzés mellett az árja népek rombolása és lassú tönkretétele.

Mindezt igen egyértelműen fejtette ki egy 1935-ös cikk, amely az amerikai lányok szervezett meggyalázásáról szól:

„A zsidó törvénykönyv, a Talmud Schulchan-aruch azt mondja a zsidóknak, hogy a zsidó istennek, Jahvének tetsző tett, ha minél több nem-zsidó nő szüzességét rabolják el, értsd, megerőszakolják őket. Azt, hogy a zsidók ezt a bűnöző törvényt Németországban mily hűen követték, a Stürmer 13 éve nyilvánosan hangoztatja. Mindig rámutattunk arra, hogy a zsidók által elkövetett megbecstelenítések nem véletlenszerűen, hanem tudatosan, átgondoltan történtek” (Der Stürmer 1934/28: 8).

A Stürmer szerzői ugyanezt a tudatosságot és átgondoltságot feltételezték minden „zsidó bűncselekmény” háttérében. Ugyanakkor érdemes rámutatni arra is, hogy a lap által közvetített zsidókép formálása szintén átgondolt és tudatos tervezés eredménye volt. A cél meglehetősen egyértelműnek tűnik: a zsidók és a nem-zsidó többség között áthidalhatatlan szakadékot teremteni, lerombolva az elmúlt idők asszimilációs törekvéseinek eredményeit. Sőt éppenséggel ezeket az asszimilációs törekvéseket is a „zsidó bűnözés” kategóriájába igyekeztek bevonni. E törekvések egyrészt azon alapultak, hogy a zsidóság ekkor még vallási felekezetnek számított, amelyet kikeresztelkedés útján el lehetett hagyni. Az antiszemita álláspont ezzel szemben népként, illetve fajként határozta meg a zsidót, amelynek „karakterjegyei” veleszületettek, lemoshatatlanok. „Ezen a keresztvíz cseppet sem segít” – hirdette a *Mérges gomba* című Stürmer-tankönyv (Hiemer 1938: 23).

E szakadék megteremtését követően következett a „leleplezés”, amely szerint a zsidó népben „engesztelhetetlen gyűlölet” él a nem-zsidókkal szemben, sőt „gyilkos terveket forralnak ellenük”, ahogyan az a Stürmer 1934-es „Rituális gyilkosság különszám”-ában olvasható (Der Stürmer 1934/Ritualmord-Sondernummer: 1). Nem állítjuk, hogy kezdettől fogva létezett volna valamiféle tervszerűség, amely tudatosan készítette elő Auschwitzot. Azonban tény, hogy a fent vázolt kriminalizálási folyamat során a Stürmer hozzájárult az ideológiai alapok megteremtéséhez, amelyek mentén a német lakosság elfogadta a zsidókkal szemben foganatosított drákói nemzetiszocialista intézkedéseket, vagy legalábbis beletörődött ezekbe. A továbbiakban az út egyes mérföldköveit mutatom be.

Külsőségek

Röviden érdemes megemlékezni a Stürmer grafikáiról, illetve a nyelvhasználat bizonyos jellegzetességeiről. Az újság egyik legfőbb grafikusja Philipp Ruprecht, művésznéven Fips volt; az ő rajzai gyakorlatilag a lap egész történetét végigkísérték. Képeit esztétikai szempontból nem érdemes minősíteni – komoly művészi igényességről nem beszélhetünk. A zsidók antiszemiták által kigúnyolt testi jegyei (lúdtalp, nagy orr, felduzzadt ajak, göndör haj, szakáll stb.) többnyire eltúlzottan, karikatúraszerűen jelennek meg a képeken.

A németek külsejét is ugyanilyen túlzó módon ábrázolta: Philipp Ruprecht képein a német ember többnyire izmos, erőteljes, egyenes alak. Ezek a német férfiak sok szempontból igen ellenszenvesen néznek ki, valahogy nem igazán emberiek, keménységükben merevek, mozgásuk erőltetett, harcias. Fips művészete részben a korszak hivatalos nemzetiszocialista műalkotásainak német férfi- és nőalakjait másolta, részben a korábbi közép-európai antiszemita ábrázolásokhoz nyúlt vissza (Linsler 2015). Az általa alkalmazott stílusjegyek mindegyike már a 19. század óta jelen volt az antiszemita karikatúrákon (Gilman 1991).

A Stürmer kezdetben ritkán használt fényképeket, de a háborús időszakban már gyakrabban alkalmazta a fotós illusztrációkat. A sokszor semleges felvételeket antiszemita, gyűlöletkeltő képalírásokkal látták el. Egy átlagos kinézetű, szakállas férfi képe alatt például ez állt: „A bűnöző. Szeméből az ördög szól” (Der Stürmer 1939/45: 6). Egy zsidó temetőről készült kép aláírása szerint: „Itt nyugszanak az ősei azoknak a bűnözőknek, akik ezért a háborúért elsősorban hibásak” (Der Stürmer 1939/45: 5).

Akad néhány olyan felvétel is, amelyet újra meg újra fel tudtak használni. Egy feltehetően lengyelországi zsidó férfi portréját legalább ötször hozták le teljesen eltérő aláírásokkal. Egyszer rabbinak bélyegezték, máskor uzsorásnak és feketekereskedőnek, megint máskor molesztálónak, végül egyszerűen azt írták alá: „A Sátán”.

Az újság primitív nyelvhasználatára már utaltam. A helytelen németséggel megírt cikkek szerzői – ahogy ezt fent már jeleztem – valószínűleg tudatosan igyekeztek durva és közönséges kifejezéseket bevetni. Magyarul viszonylag nehéz érzékeltetni a Jude és a Jud szavak közötti különbséget – az első egy önmagában semleges szó, amelyet maguk a zsidók is alkalmaznak önmegjelölésként. Ezzel szemben a Jud kimondottan a német anyanyelvű antiszemiták találmánya, amely egyértelműen negatív értelmű: erősen lekicsinylő, gyűlölködő többletjelentést hordoz.

A Stürmer nyelvhasználatában megjelenő összetett szavak némelyike messze felülmúlta a Jud szó durvaságát: a -jude végződést a szó végére helyezve el tudták mondani, hogy nagyjából mivel foglalkozik az éppen kipellengérezett ember, és ezzel együtt a lehető legmocskosabb formában alázhatták meg emberi méltóságában. Így például a Fleischjude (hús-zsidó) kifejezést ráhúzhatták a zsidó hentesekre, egy rövidáru-kereskedőt elnevezhettek Schnittwarenjudénak (rövidáru-zsidó), és számos ehhez hasonló szóösszetételt kreáltak.

Egy Albert Einsteinről szóló cikk címe a világhírű fizikust „Relativitátsjude Einstein”-nek (Einstein, a relativitás-zsidó) nevezte. A szerző kárörvendően megjegyzi, hogy „Einstein, a relativitás-zsidó az Észak-Amerikai Egyesült Államok polgáraként nem sokat tud már kezdeni ún. *tudományával*. Így aztán bölcsességét bibliakutatóként kívánja kiélni” (Der Stürmer 1941/22: 3).

Az efféle szóösszetételeket a német antiszemitizmus már korábban is alkalmazta, például August Rohling 1871-es antiszemita könyve, a *Talmudjude* címe is ilyen típusú durva összetétel. A talmud-zsidó szóval egyébiránt nem csupán a hithű ortodox zsidókat jelölték (bár őket is), hanem inkább azt kívánták kifejezni, hogy a szóban forgó zsidó személy a Talmud szerint cselekszik. Az antiszemita értelmezés szerint a Talmud gyilkosságra, rablásra, a nem-zsidók kifosztására, elnyomására és hasonlókra utasítja a híveket (Hiemer 1938). A tradicionális, kora újkori eredetű antijudaista feltevés szerint a kikeresztelkedett zsidó hú marad a közösségéhez, így a Talmudhoz is.

A Stürmer nyelvhasználatának további jellegzetessége: a zsidó szó egyes, illetve többes számú használatának megválasztása. Amennyiben a zsidóság egészéről van szó, az újság cikkeiben a „zsidók” kifejezés helyett gyakran két másikat használtak: a „der Jude” (a zsidó) vagy a „Weltjude” megnevezéseket. A magyar antiszemita nyelvhasználatban ezek nagyjából a „nemzetközi zsidó” kifejezésnek felelnek meg – bár az „internationaler Jude” szókapcsolat szintén nem volt ismeretlen a Stürmer olvasói előtt. Ez a gyűjtőfogalom megint csak azt szolgálta, amire már többször utaltam: a zsidók emberi mivoltát vonta kétségbe, egyfajta idegen testté fokozta le őket az emberiség szervezetén belül. Ezzel együtt magában foglalta azt a feltételezést is, hogy létezik egyfajta közös zsidó tudat, amely egyesíti a zsidóságot – márpedig ez az antiszemita világnézet egyik legfontosabb építőköve.

A Talmud és a Stürmer

A Stürmer egyik vesszőparipája szerint a zsidók gonosz tetteiket azért követik el, mert ezeket „titkos törvénykönyvük”, a Talmud írja elő a számukra. Különösen a „Schulchan-Aruch” című részről állította a lap, hogy tele van förtelmesnél förtelmesebb törvényekkel. Ezeket gyakran idézték is: „a zsidónak meg kell gyilkolnia a nem-zsidók ártatlanjait”; „a zsidónak nem szabad más zsidó asszonyára szemet vetnie, azonban nem-zsidó nővel szabadon vétkezhet. Ilyenkor a nem-zsidó nőt ki kell zsákmányolnia”; „a zsidónak nem szabad becsapnia vagy meglopnia zsidó felebarátját, nem-zsidókkal szemben azonban ez megengedett” – csak, hogy néhány példát említsek a zsidók állítólagos „titkos törvényeiből” (Hiemer 1938: 16–20).

Az efféle kitételeket egyébként nem Streicher és munkatársai találták ki, legalábbis nem az összeset. A harmincas években Németországban már lehetett kapni olyan kiadványokat, amelyek kivonatos formában közölték a Talmudban, illetve a Schulchan-Aruchban szereplő törvényeket. A Stürmer 1934-ben több alkalommal reklámozta egy bizonyos dr. Luzsánszky „Talmud-kutató” munkáját, amelyet mások mellett a Nagynémet Könyvkereskedés (Großdeutsche Buchhandlung) forgalmazott.⁴ Természetesen a kivonatos Talmudtól eltérően a valódi héber Talmudhoz, illetve annak elfogadható és hiteles német fordításához a Harmadik Birodalomban nem lehetett hozzájutni. E művek igen jelentős hányada nem a náci korszakban keletkezett, a nemzetiszocializmus nem létrehozta, inkább csak terjesztette az efféle irodalmat.

⁴ Ez a dr. Luzsánszky valódi nevén Luzsénszky Alfonz újságíró-tervezőorvos, illetve tanulmányait félbehagyó teológus volt, és valójában nem rendelkezett doktori címmel. Kivonatos Talmud-fordítását már 1910-ben kiadta nem-zsidók részére, amellyel „le kívánta leplezni” a zsidóságot. Ez az állítólagos fordítás antiszemita körökben a mai napig népszerű műnek számít, bár már régóta bebizonyították róla, hogy hamisítvány.

Szexuális és egyéb vádak a náci hatalomátvételig

Történetének első tíz évében a Stürmer egy többé-kevésbé demokratikus berendezkedésű országban működött, amely az első világháború számos következményétől szenvedett. Sok volt a veterán, a fiatal özvegy és az árva, ugyanakkor a háborút lezáró békerendszer következtében Németország rendkívül súlyos gazdasági nehézségekkel küzdött: tömeges munkanélküliséggel, szegénységgel és nyomorral.

A nemzetiszocialisták előszeretettel hangoztatták, hogy ezek a problémák a zsidókat nem érintették, sőt egyre több zsidó bevándorló érkezésétől tartottak. Gyakran utaltak rá vagy nyíltan hangoztatták, hogy a zsidók büntetett nagyon megkönnyíti a jogásztársadalom összetétele. A náciak szerint a törvényszékeken számos zsidó származású jogász dolgozik, aki nemcsak megvédi „fajtársait”, hanem – a Talmud értelmében – egy követ is fújnak velük. Azt, hogy a zsidók megvédik egymást, egyéb téren is szerették hangoztatni. 1926 januárjában néhány náci megvert egy Louis Schloß nevű zsidó férfit, amit a Tagespost című baloldali újság írt meg. „Igen különös! – írták az esetről a Stürmer hasábjain – Amint a nemzetiszocialisták elkapják egy zsidó grabancát, a Tagespost máris százalmas óbégatásba kezd. Megfigyelhettük ezt ezekben a napokban a zsidó Louis Schloß letartóztatása kapcsán” (Der Stürmer 1926/1: 2).

Schloßról egyébként megírták, hogy „szegény, zsenge korú” munkáslányokat rontott meg, akikkel azonban a magát munkáslapnak tekintő újság nem foglalkozott, ugyanis „a zsidó fizet elő, ő hirdet, ő vezeti a tagespostosokat!” (Der Stürmer 1926/1: 2). Louis Schloß esetét ugyanez év augusztusában még egyszer felhánytorgatták, amikor a Tagespost feltette a kérdést, miért nem csukták még le az antiszemita Julius Streichert (Der Stürmer 1926/34: 4). A Stürmer erre a kérdésre akkor azzal felelt, hogy felsorolt egy sor esetet, amikor különböző gazdag zsidók német lányokat bántalmaztak, rontottak, illetve erőszakoltak meg.

A húszas években a Stürmer erőszakos lap volt ugyan, de nem foglalt el hatalmi pozíciót. Egy olyan orgánumnak, mint a Tagespost vagy egy olyan hivatalos személynek, mint Hermann Luppe, Nürnberg főpolgármestere, lehetősége volt pert indítani az újságban megjelenő tartalmak, illetve a lap stílusa ellen. Ezt meg is tették, így 1926-ban Julius Streicher a börtönből üdvözölhette olvasóit (Der Stürmer 1926/1: 1). A szabadabb sajtókörnyezet korlátozta a Stürmert, hiszen a komolyabb hazugságok feljelentést vonhattak maguk után.

1924-ben egy cikk arról tudósított, hogy a Nürnberg melletti Fürthbe betelepített zsidók egy német özvegyasszonyt „molestáltak”. Az írás szerint a hölgy kénytelen volt 22 pfennigért küzdeni az „exportzsidókkal”, akik a végén követelték, hogy „a bennszülött német özvegy vándoroljon ki” (Der Stürmer 1924/1: 2). A lap folyamatosan azt sulykolta, hogy a németországi zsidók meggazdagodtak. Egy 1926. januári vezércikkben „Cohen zsinagógái előimádkozóról” a következőket írták:

„A Krím-félszigeten (Ukrajnában) született, Angliában nevelkedett, és Németországban akasztotta fel magát. Vagyis valódi nemzetközi zsidó volt. »Az egész világ a játszóterem« – szól a zsidó világcsavargó mondása, és ha a talmud-zsidó Cohent (Cohnt) Talmässingben nem érte volna utol a sorsa, még mindig a nagyvilágot járná. Nyilván tovább fertőzött volna talmudizmusával” (Der Stürmer 1926/1: 1).

A „gyilkos gyerekmolestáló Cohen” mellett számos egyéb esetet soroltak fel: a „Schwarzot, a leányok gyilkosát”, a „szadista Louis Schloß”, illetve a „homoszexuális rabbit, Dr. Bradert” (Der Stürmer 1926/1: 1). A szerző hozzátette, a zsidók nem tekintik őket bűnösnek, sőt – ellenkezőleg – saját közösségük igen nagyra tartja őket. Itt egyébként megint közöltek egy állítólagos Talmud-idézetet, amelyet a zsinagógákban mondogatnak: „Ki a ringyó? Válasz: Minden nem-zsidó lány, valamint minden olyan zsidó nő, aki nem-zsidóval hált” (Der Stürmer 1926/1: 2).

Ebben az időben a zsidók által elkövetett szexuális jellegű bűncselekmények hangsúlyosan jelentek meg a Stürmerben, jóllehet a beteges, olcsó pornográf cikkek a későbbiekben is a lap fő profiljához tartoztak. 1927-ben merült fel első alkalommal a fajgyalázás fogalma, vagyis az, hogy a zsidó és a német közötti kapcsolat a német vér elleni bűncselekmény. A Stürmer egyik 1927. májusi számában a következőket közölte erről:

„A zsidók idegen fajúak. Vérüket az évszázadok során különböző fajoktól lopták össze. Saját bevallásuk szerint a zsidó erekben túlnyomórészt néger és mongol vér folyik. Ennek megfelelő a külsejük is. Ehhez nem kell különösen gyakorlott szeműnek lenni. Csupán arra kell emlékezni, hogy meg tudjuk különböztetni egymástól az elnégeresedett és az elmongolosodott zsidókat. Elődeink jól ismerték a fajkeveredés veszélyeit. Tudták, hogy az idegen fajúakkal történő keveredés eredménye a betegség és a nép vértestének elfajzása. Ez volt az oka, hogy a született vezetők elsősorban a családta tisztaságát tartották szem előtt. A vér elleni bűnnek a nemzetségből való kizárás lett a következménye” (Der Stürmer 1927/21: 1).

Az állítások megalapozatlanok; nyilván nem voltak olyan germán „ősapák”, akik a nép vérteste miatt aggódtak. A szöveg sokkal inkább a másfél évvel korábban megjelent *Mein Kampf* szellemiségét tükrözi. Ahogy természetesen a következő részlet sem teljesen állja meg a helyét:

„A törvények, amelyek a zsidókat az elmúlt századokban idegenekre vonatkozó szabályozás alá helyezték, a német néptest egészségének megőrzését célozták. A zsidókkal való nemi érintkezés szégyennek számított, és súlyos büntetéssel járt. Azokat a zsidókat, akik nem-zsidó nővel háltak, felakasztották, a nem-zsidó nők önkéntes kiszolgáltatása az idegen fajúaknak abban az időben ritkaságnak számított” (Der Stürmer 1927/21: 1).

A német néptest emlegetése olyan korszakokra visszavetítve, amikor egységes német állam még nem létezett, nyilvánvaló anakronizmus, még akkor is, ha a tények egy része igaz. Mindenesetre a húszas években a náci még semmilyen jogi alappal nem rendelkeztek arra, hogy a „fajgyalázással” kapcsolatos ügyekben fellépjenek, bár igyekeztek hisztériát kelteni a „kevert kapcsolatok” káros hatásainak felelegetésével.

Egy „zsidó szörnyetegről” szóló 1927. augusztusi írás sokatmondó alcíme így hangzott: „Hogy járt egy német nő, aki összeházasodott egy idegen fajúval (a nép meg akarja lincselni a zsidót)”. Wilhelmine Walter német nő hozzáment egy Löb nevű férfihoz, mivel terhes volt. A férfi cserbenhagyta, a gyerek születése után a feleségét visszaküldte a szüleihez (Der Stürmer 1927/31: 3). A két házaspár közötti vita annyira elfajult, hogy a kezdetben vádlóként fellépő asszony egy idő után már a vádlottak padján találta magát.

A Stürmer értelmezése szerint a hírt közlő Badischer Anzeiger elfeledkezett az eset valódi okáról:

„Nem a vallási különbségek vezettek a boldogtalan házassághoz, hanem a kibékíthetetlen faji ellentét. A Talmud-Schulchan-Aruch szerint egyedül a zsidó emberi lény, a nem-zsidókat ezzel szemben az állatokkal egyenlőnek tekinti. Nem csoda, hogy a házasság ennek megfelelően alakult. Wilhelmine Walter a zsidó Löb számára nem asszony, nő, a gyermekei anyja, Wilhelmine Walter a zsidónak csak kedvtelése tárgyja volt, amin kiélhette állatias vágyait” (Der Stürmer 1927/31: 3).

Ugyanebben az évben a lap arról tudósított, hogy a „zsidó bíróság törvényessé akarná tenni a gyermekmoleesztálást”, azaz a gyermekek közti házasságot (Der Stürmer 1927/31: 2). Emellett arról is megjelent egy cikk, hogy „a berlini gyámügyi hivatalnál zsidófattyak széles választéka” kapható (Der Stürmer 1927/22: 4).

A Stürmer firkászai a szexuális jellegű bűncselekmények mellett természetesen egyéb köztörvényes ügyeket is szívesen felhánytorgattak. Így például különféle csalásokat: egy Steindler nevű férfiről (avagy ahogyan ők nevezték, a „zsidó Steindlerről”) megírták, hogy 1927-ben a dél-bajorországi Chamban egy Köppl nevű özvegyasszonytól kicsalt 4000 márkát fáért, amit aztán elsikkasztott, illetve további sikkasztásokat is elkövetett (Der Stürmer 1927/31: 4).

Amikor 1931-ben Nürnberg Mögelndorf nevű városrészében egy üzemben mérgezgázzivárgás miatt meghalt három dolgozó, a Stürmer azzal vádolta a Kromwell céget, hogy „a zsidó cég a halálba kergette három munkását” (Der Stürmer 1931/24: 1). A céget egyébként hivatalosan is megvádolta, hogy az általuk termelt mérges gázok ölték meg a munkásokat, amire az illetékesek azt felelték, hogy ezek a pletykák nem igazak, a vállalatnak nincs köze a szerencsétlenséghez. A Stürmer szerint ez igen gyors, ezért kétszer olyan gyanús magyarázkodás volt. Ezt követően a lap közölte, hogy a Kromwell cég nem német, hanem zsidó vállalat, és „a zsidó faj idegenként áll szemben a német vérrel”. A gázzivárgás kapcsán még kifejtette, hogy a német idealizmussal szemben áll a zsidó materializmus. A munkások halálának okát – szerinte – a Talmud szabályai között kell keresni (Der Stürmer 1931/24: 1). A lap az alkalmazottakkal szembeni visszaéléseket számos alkalommal pellengérré tűzte. Így amikor egy cipészbolt kirakatában egy „német lány” arra kényszerült, hogy modellt üljön, az esetet a Stürmer a zsidó kizsákmányolás példájaként emlegette (Der Stürmer 1927/31: 4).

Az újság a tömeges erőszakot természetesen szintén előszeretettel hozta kapcsolatba a zsidósággal, ahogyan az 1927-es bécsi júliusi forradalmat is egyszerűen „zsidó puccsnak” minősítette, és így írt róla:

„Könnyelmű korunkban a rettenet bécsi napjai hamar feledésbe merültek. Itt-ott még hallani némi visszhangot. De a vérbűn kérdése még nem tisztázódott. A zsidó kézen lévő napi sajtó hallgatni kényszerül. Mi azonban beszélni akarunk. Le akarjuk rántani a leplet a vándorló rejtelemről” (Der Stürmer 1927/31: 4).

A lap álláspontja szerint természetesen az erőszakba torkolló események mindegyike mögött a „nemzetközi zsidó” állt, akinek helyi ügynökei tették tönkre az osztrák népet.

Érdeemes pár szóban megemlékezni arról, ahogyan a Stürmer a zsidókkal szembeni cselekményekre reagált. Fentebb már beszéltem Louis Schloß 1927-es megveréséről. Ettől kissé eltérő eset volt az a vandalizmus, amikor ismeretlen tettesek egy zsidó férfi autójára horogkeresztet karcoltak, amiről egy olvasói levél tudósított 1932-ben:

„Kedves Stürmer! A békés W. faluba eljön a zsidó S. von G., hogy a különböző parasztistállóknál csinos profitra tegyen szert. Autóját őrizetlenül hagyja a falu utcáján. Közben a falu iskolája kiürült, az utcát ellepte a hazafelé igyekvő ifjak boldog csapata. Az autót örömmel fedezték fel, és bár tulajdonosa sehol sem volt látható, rájöttek, kihez tartozik. Egy megfelelő fegyverrel rendelkező fickó nem tudott ellenállni, és a zsidóautó szépen lakkozott karosszériájára művészi pontossággal felvésett egy horogkeresztet.

Egy kilencéves fiú egyes-egyedül ott maradt az autó mellett, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy kiélvezhesse, milyen hatást gyakorol a műalkotás a kocsi visszatérő tulajdonosára. Ahogy a zsidó visszatért, és a jelet felfedezte, első döbbenetét követően egész barátságossá vált, és majdnem résztvevő hangon kérdezte a lurkót, hogy ezt ő tette-e, mire az természetesen nemmel felelt. Erre a zsidó megpróbálta megkenni a fiúcskát. 50 pfenniget ajánlott neki, ha megnevezi a tetteit. De erre nem volt hajlandó! Erre 1, másfél, 2, 3 márkát ajánlott. A gyerek hajthatatlan maradt. Amikor a kétségbeesett kereskedő tovább zaklatta, végül azt mondta: Zsidóval egyáltalán nem beszélek! Erre a zsidó lemondott a detektív szerepéről, a fiúcska pedig olyan messze ment a zsidótól és autójától, amennyire csak lehetett” (Der Stürmer 1932/5: 5).

A harmincas évek Stürmerje

Az 1933 márciusában bekövetkezett náci hatalomátvétel alaposan megváltoztatta a német sajtó felépítését. A magánjellegű lapok ugyan nem tűntek el teljesen, de szoros állami sajtófelügyelet jött létre, amely főként a politikai híreket ellenőrizte (Adam 2010). Az ellenzéki újságokat betiltották, a helyi és az országos lapok szerkesztői csak a központ által jóváhagyott módon írhattak az eseményekről.

A Stürmer sok szempontból profitált az új helyzetből. A korábbi évek nagy perei lezárultak, a náci hatalomátvételtől kezdve a német sajtó egésze nagyjából a lappal azonos álláspontot képviselt, bár más sajtóorgánumok talán nem fogalmaztak annyira véresszájúan, mint Julius Streicher lapja. Az újság bármilyen hazugságot nyugodtan közölhetett a zsidókról, többé nem kellett attól tartania, hogy vádat emelnek ellene. Ekkor már nem volt olyan bíróság Németországban, amely a Stürmer számára kedvezőtlen ítéletet hozott volna. A Stürmert Goebbels is fontos propagandaeszköznek tekintette, így komoly állami támogatáshoz jutott. Mindezek fényében talán a lap zsidóképének változásai is érthetővé válnak (Adam 2010).

A korábbi kontroll megszüntével időnként az eddigieknél is vadabb állítások szerepeltek az újságban. Egy 16 éves fiúról megírták, hogy négyéves kislányt rontott meg (Der Stürmer 1934/46: 4). Egy bizonyos Moses Oppenheimert „a stuttgarti bestiának” nevezték, mert „német cseléd lányok tömegeit rontotta és erőszakolta meg” (Der Stürmer 1935/22: 1).

A gyermekekkel szembeni erőszakkal ijesztgetni lehetett a szülőket és a hatóságot. 1936-ban a Stürmer figyelmeztette a berlini rendőrséget, hogy a város utcáin „gyermeketekre törő zsidók” garázdálkodnak (Der Stürmer 1936/15: 1). Fényképpel illusztrált hírből számoltak be az állítólagos gyermekmoleesztáló zsidóról, Moritz Dreselről, Talmud és Schulchan-Aruch idézetekkel egészítve ki a szöveget (Der Stürmer 1935/28: 4).

A németországi zsidóság mellett ekkor már napirendre kerültek a külföldi államok is; az utazástól úgy próbálta elrettenteni a lap az olvasóit, hogy a más országokra jellemző áldatlan állapotokról beszélt. Amerikában – a Stürmer szerint – teljesen mindennaposnak számított, hogy a helyi zsidó lakosság kint dolgozó német lányokkal erőszakoskodik. A lap szerint a lengyelországi zsidóság is lánykereskedelemből él (Der Stürmer 1934/47: 3). 1934-ben hosszabb írást jelent meg arról, hogy egy amerikai zsidó német lányt rontott meg, aki „nagy ígéretekkel” utazott ki cselédlánynak az Egyesült Államokba (Der Stürmer 1934/38: 2). Egy másik cikk szerint Amerikában a nők megrontása „szervezett zsidó bűncselekmény” (Der Stürmer 1935/28: 9).

A szokásos szexuális bűnök (gyermekmoleesztálás, nemi erőszak, lánykereskedelem) mellett immár egyre hangsúlyosabban jelent meg a fajgyalázásról szóló cikkek sora: a zsidó-árja kapcsolatot az államvezetés kezdettől fogva mélységesen elítélte, majd a nürnbergi faji törvények hatályba lépésével sikerült kriminalizálni ezeket a „vegyes” szerelmeket. Már egy 1935-ös Stürmer cikkben követelték a „vegyes házasság” betiltását. Az újság továbbra is elrettentő írományokban számolt be arról, mit tesznek a zsidók azokkal az „árja” nőkkel, akik összeházasodnak velük (Der Stürmer 1935/31: 2). Egy bizonyos Fischmann „nem-zsidó nővel házasodott össze, akiket aztán eladott Palesztinába” (Der Stürmer 1937/32: 1). Másutt arról tudósított a lap, hogy egy zsidó 27 000 márkáért ajándékozta el a feleségét (Der Stürmer 1939/30: 2).

A harmincas évek másik kedvelt témáját a zsidó kereskedők – közülük is elsősorban a húskereskedők – jelentették. Róluk számos cikk adta hírül, hogy rossz vagy egyenesen mérgezett húst adnak el a gójoknak (Der Stürmer 1935/43: 2). Egy román asszonyról, Rostasról szóló híradás szerint:

„A bihari Tarcoia községben feltűnően csökkent a kutyák és macskák száma. A rejtély megoldása az, hogy Rostas hentesnő kutya- és macskahúst adott el birkahúsként. Rostas asszony ragyogó üzletét bezárták, ellene megindították a büntetőeljárást” (Der Stürmer 1935/28: 4).

A rituális gyilkosságok felemlegetése is a náci hatalomátvétel utáni években vált igazán gyakorivá a Stürmerben; ettől fogva állandóan vissza-visszatérő toposzként jelent meg a gyilkos zsidó képe. 1934-ben a lap különszáma kimondottan erről szólt. Már a címlapon az állt: „Lelepleződött a zsidók gyilkos terve a nem-zsidó emberiség ellen!”

(Der Stürmer 1934/Ritualmord-Sondernummer: 1). A vezércikk egyébként Heinrich Heine egy idézetével kezdődött, amelyet követően zárójelben közölték a nagy német költő „zsinagógái nevét” (Chaim Bückeburg) is⁵ (Der Stürmer 1934/Ritualmord-Sondernummer). Ez a lap történetének talán legvisszatetszőbb száma, elkövetőinek ezúttal tényleg sikerült felülmúlniuk saját beteges fantáziájukat is: összegyűjtötték a történelem összes rituális gyilkosságát és a velük kapcsolatos legendákat. Mindezt természetesen leleplező „figyelmeztetésként” tárták az olvasók elé: „Ha valahol ismeretlen eredetű holttestet találnak – írta a vezércikk –, nyomban felmerül a rituális gyilkosság gyanúja.” A gyanú pedig már önmagában elegendő ahhoz, hogy valóságosnak fogadjuk el a veszélyt. A Stürmer újságírói nem ismerték az ártatlanság vélelmét.

A lapban felbukkanó gyilkos és erőszakos bűncselekmények némelyike egészen hihetetlennek tűnik, mint például az, hogy egy észak-német üdülőhelyen, Norderneyen 1935 késő nyarán egy zsidó fényes nappal meggyilkolt egy német lányt, aki a Lányszövetség⁶ egyenruháját viselte (Der Stürmer 1935/43: 2). Jellemző módon a gyilkosságokat egyre inkább külföldi országokhoz kötötték (például arról tudósítottak, hogy az amerikai zsidók tömegével gyilkolják meg a gyerekeket), illetve Németország olyan távoli vidékeihez, mint a határ-menti Szilézia, valamint az 1938-ban frissen bekebelezett Ausztriához és a Szudéta-vidékhez – olyan területekhez, ahol a náci rend még nem tudott annyira meggyökeresedni, mint az ország központi régióiban.

Ausztria és Csehország Harmadik Birodalomhoz történő csatolása kihívást jelentett a Stürmer számára. Az Anschluss követően még diadalmasan tudósított arról, hogy „Ausztriában megtört a zsidó-uralom” (Der Stürmer 1938/12: 1), de júniusban már panaszkodott a lap munkatársa, hogy Ausztriában „450 000 fajzsidó” él, illetve hogy Bécs „zsidó város” (Der Stürmer 1938/23: 4).

Az 1938-as év komoly fordulatot hozott a németországi zsidóság helyzetében, amivel a Stürmer is igyekezett lépést tartani. Ekkor már nyíltan szó esett a zsidóság ellen vívott „döntő ütközetről”, a zsidók kitelepítésének terveiről. Németországban gyors ütemben folyt a zsidó vagyon kisajátítása és a zsidók elűzése az országból, amely folyamatnak Ausztria bekebelezése újabb lökést adott. Az eseményekkel szinte egyidejűleg működő vándorkiállítás, az *Örök zsidó* pedig az addig ismert durva vádak mellett immár a „végső leszámolás” gondolatát is megfogalmazta (Der Stürmer 1938/23: 4).

A Stürmer a háborúban

1939. szeptember 1-én a Harmadik Birodalom csapatai megtámadták Lengyelországot, ezzel kitört a második világháború, ami döntően átalakította Németország belső és külső viszonyait. A harmincas években gyakorlatilag a Stürmer, illetve mellékelt kiadványai voltak az egyedüli kimondottan zsidókérdésre szakosodott médiatermékek, bár 1937–1938-ban a már emlegetett, *Örök zsidó* című vándorkiállítás a korábbiaknál is kendőzetlenebb rosszindulattal ábrázolta a zsidóságot (Der Ewige Jude 1937).

A háború kirobbanása ugyanakkor sok szempontból merőben új helyzetet teremtett a nemzetiszocialista sajtó számára. A legfontosabb, hogy 1939. szeptember 3-án Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent a náci Németországnak, így erősen csökkent az a harmincas években még létező külföldi nyomás, amely a náci sajtót úgyahogy kordában tartotta.⁷

A Stürmer szempontjából fontos szempont, hogy a háborúval a náci rezsim zsidópolitikája is radikalizálódott. Egyrészt Németország nagyvárosaiból a zsidó lakosság már 1938-tól eltűnt, így például a háború kitörésekor Berlin belvárosának lakossága alig találkozhatott a még helyben maradt zsidókkal, akiket a legtöbb köztérről kitiltottak, de még a tömegközlekedési eszközöket is nagyon korlátozott mértékben vehették csak igénybe (Kellerhoff 2012).

5 Heinrich Heine ellen zsidó származása miatt már a 19. században is felmerültek antiszemita vádak. Jakov Katz utal rá, hogy az 1830-as években elhangzott az, hogy Goethét, a német nemzet nagy fiát nem lehet együtt emlegetni „a zsidó Heinével” (Katz 2001).

6 Bund Deutscher Mädel, a náci lányszervezet.

7 Amíg az Egyesült Államok semleges maradt, a Harmadik Birodalomnak számolnia kellett valamiféle nemzetközi visszhanggal. A végső „kontrollvesztést” az 1941. december 12-én Washingtonnak küldött hadüzenet jelenthette. Ez azonban a Stürmer esetében már nem is annyira a hangnemben, hanem inkább az újság hasábjain megtámadottak körében tükröződött (Evans 2015).

Ugyanakkor a háború első időszakának hódításaival jelentős számú zsidó lakossággal bíró területek kerültek a németek kezére. A legjelentősebb ezek közül a lengyelországi közösség volt: az ország 1939 szeptemberében történt lerohanását követően közel négymillió fős zsidó közösség került német fennhatóság alá, ami természetesen különleges feladatot rótt a Stürmerre.

Egyidejűleg a jelentős antiszemita médiagépezet is beindult: a német filmipar 1939–1941-ben több zsidógyűlölő alkotást is eljuttatott a német mozikba. A legjelentősebb játékfilm a *Jud Süß* volt, amely ugyan Lion Feuchtwanger könyvének alapul, azonban attól egészen eltérő módon értelmezte Josef Süß Oppenheimer 1737-es tragikus történetét. Míg az eredeti történet szerint Károly Sándor württembergi herceg udvari pénzügyi tanácsadójának tragédiáját urának túlzott költekezése okozta, a náci filmben figurája amolyan sátáni csábítóként, csalóként, sőt erőszaktevőként jelenik meg, akinek egyetlen célja, hogy Stuttgart városát tönkretegy. Később, 1941-ben elkészült a *Rotschild* című film; ennek mondanivalója, hogy a Rothschild bankárcsalád üzleteivel lassan behálózta a világot. A Stürmer természetesen mindkét filmet reklámozta. A műveket a német propaganda felvilágosító jellegű munkákként kezelte. Emellett az a célkitűzés is egyértelmű, hogy igyekeztek újra felszítani a lakosság zsidóellenes hangulatát: előkészítették a végső megoldás feltétlen lakossági elfogadását.

Az 1940-es *Örök zsidó* dokumentumfilmnek tűnik, a lengyelországi győzelmet követően a német forgatócsoport szinte azonnal megjelent a helyszínen, ahol saját megfogalmazásuk szerint „a valóságos zsidót” próbálták bemutatni. Ez leginkább azon a feltételezésen alapul, hogy a Keleten élő zsidók sokkal közelebb álltak a nép ázsiai gyökereihez, mint asszimilált nyugati rokonaik. Tény, hogy Lengyelországban élt Európa egyik jelentős ortodox zsidó közössége, illetve hogy számos lengyelországi zsidó erősen tartotta a régi vallási hagyományokat – ezt persze a náci média egészen másképpen tálalta.

A Stürmerben és az *Örök zsidó*ban felbukkanó zsidókép egyáltalán nem állt távol egymástól, sőt a lap sok felvételt vett át a filmből *A zsidó Lengyelországban* című fényképes cikksorozatához (először *Der Stürmer* 1939/44). Az újság korábban is használt fényképeket, de ilyen mennyiségben soha. A szerkesztők a felvételekkel megpróbálták megrettenteni a lakosságot, emellett a lengyelországi zsidóság idegenszerű karakterét szemléltették. A fotók jelentős hányada alapvetően semleges kép volt, amelyeket képaláírásokkal igyekeztek ijesztőekké tenni. Egy férfi arca alatt olyan felirat látható, amely szerint az illető a csatatereken hullákat fosztott ki (*Der Stürmer* 1939/44: 6). Más esetben a cikkírók a prostitúciót kötötték össze a zsidósággal. A fajgyalázást már korábban is előszeretettel emlegették fel, most azonban azt mutatták ki, hogy a zsidó nők betegségekkel és egyéb módon teszik tönkre a német férfiakat (*Der Stürmer* 1939/49: 8).

A cikksorozat a korábbinál is embertelenebb hangon beszél a zsidókról. A bűnöző kifejezés a Stürmer történetének kezdetétől mindennapos volt, ekkor azonban már rendszeresen használta a parazita vagy élősködő szavakat is – ezeket a jelzőket a lap korábban a cikkekben alkalmazta ugyan, de a címekben csak ekkortól szerepeltek.

Szintén jelentős sorozat volt a frontkatonák leveleit közreadó rovat. Ebben 1939 szeptemberétől minden számban olyan levelek kaptak helyet, amelyek a katonák zsidókkal kapcsolatos „tapasztalatait” beszélték el. Ezek a levelek fröcsögtek a gyűlöletről. Egy közlegény például arról írt, hogy mialatt „Lengyelországban rendet teremtettek”, felfedezték, hogy a zsidók „rengeteg élelmiszert halmoztak fel. Ha minden zsidó lakást átkutatnának, annyi élelem kerülne elő, hogy a lengyel lakosság nagyon-nagyon hosszan kiválóan étkezhetne” (*Der Stürmer* 1939/45: 8). Más levelezők a munkára kivezényelt zsidókról közölték, hogy ez a nép nem akar dolgozni: „Soha nem dolgoztak, mindig csak feketéztek és kizsákmányolták a nem-zsidókat” (*Der Stürmer* 1939/50: 8).

A Nyugattal kapcsolatos híradások jóval kevésbé koncentráltak a köztörvényes esetekre, és leginkább a megszállt Franciaország zsidó közösségével kapcsolatban jelentek meg. Így például kimondott élvezettel számoltak be a zsidó feslettségéről. Ez a hangnem igazán nem volt idegen a laptól, hasonló cikkeket, mint amilyenek Madame Tabouis-ról, a „párizsi szenzáció-ringyóról” (*Der Stürmer* 1940/50: 10) jelentek meg, már a húszas években is közreadtak. Természetesen Franciaország elfoglalása itt is mérföldkőnek számított, 1940 júliusától a Stürmer zsidó bűncselekményként tudósított a gyarmati katonák besorozásáról, akik „lotaringiai német nőket és lányokat” erőszakoltak meg (*Der Stürmer* 1940/43: 6).

Az Egyesült Államokat a Stürmer a háború elejétől kezdve támadta: több alkalommal számolt be a „neuyorki” (sic!) zsidók tetteiről, ahogyan a német emigráció tagjai ellen is mindennaposak voltak a kirohanások. Albert Einstein egész egyszerűen csak „relativitás-zsidónak” bélyegezte. De olyan neves amerikaiak is helyet kaptak a lapban, mint

Charlie Chaplin, akit kevéssel *Diktátor* című filmje után „amerikai zsidó majomnak” titulált (Der Stürmer 1940/18: 2). A távoli, nem megszállt országoknál a lap inkább a világméretű összeesküvésre helyezte a hangsúlyt.

A Stürmer a háború alatt nemcsak a német, hanem a megszállt, illetve Németországgal szövetséges európai államok lakosságát is igyekezett megcélozni helyi jelentőségű közléseivel. Mire 1945 februárjában papírhány miatt leállították a nyomtatását, lényegében betöltötte „hivatását” mint a holokauszt érzelmi alapját biztosító egyik legfőbb sajtótermék, ugyanakkor magáról a holokausztról hallgatott. (Azért egy láblécben 1942-től szinte minden számban ott állt: „A zsidók sorsa beteljesedik.”) Mialatt az 1941. decemberi wannsee-i konferenciával ténylegesen kezdetét vette az európai zsidóság iparszerű megsemmisítése, az újság érdeklődése hirtelen a történelem felé fordult, például cikket közölt Luís Torresről, az „első amerikai zsidóról”, aki a 16. századi konkvisztádorokkal érkezett Mexikóba. Az angol királyok koronázásáról megállapította, hogy „kóser rituálé, amely a bibliai zsidó királykoronázásokat idézi” (Der Stürmer 1942/3: 2).

Ugyan jogilag mindvégig meg tudta őrizni független státusát, a Stürmer a náci propagandagépezet sarkalatos elemeként működött. Fent hangsúlyozott monopolhelyzete mindössze annyit jelentett, hogy nem léteztek egyéb, kizárólag a „zsidókérdésre” szakosodott sajtótermékek, ugyanakkor arról szó sem volt, hogy a német sajtó egyébként ne foglalkozott volna a zsidókkal. Ellenkezőleg, a nemzetiszocialista faji gondolat egyik alappilléret alkotó antiszemitizmus lényegében minden politikai lapban jelen volt; ezt elsősorban a goebbelsi propagandaminisztérium égisze alatt működő sajtófelügyelő szerv, a Deutsches Nachrichtenbureau irányelvei szabályozták. Ez az intézmény pedig nem fukarkodott az antiszemita irányelvekkel. 1936-ban utasította a német újságok szerkesztőit, hogy a Szovjetunió minisztertanácsának tagjairól szóló hírekben nevük elé minden esetben írják oda a „zsidó” szót, majd utána zárójelben adják meg az illető politikus zsinagógai nevét (Evans 2013). Ilyen értelemben a Stürmer stílusa nem számít teljesen egyedinek – jöllehet primitív nyelvezete és erősen pornográf jellege kiemelte a többi újság sorából –, inkább csak tömény formában közölte mindazt, ami a Harmadik Birodalom közbeszédéhez egyébként is szervesen hozzátartozott.

A későbbiekben megjelentek egyéb, kimondottan antiszemitizmusra specializált médiumok, így például az olyan játék- és dokumentumfilmek, mint a *Jud Süß* vagy az *Örök zsidó*, ahogyan a hasonló nevű propaganda-kiállítás is ebbe a sorba illeszkedik. Emellett főként a háborús időszakban egyéb – nem csupán a zsidóságot kipellengérező – fajgyűlölő kiadványok is születtek, amilyen az SS által kiadott *Der Untermensch* (Alsóbbrendű ember)⁸ című prospektus volt 1942-ben. Ez utóbbiak azonban inkább csak támogatták a lapot, valódi konkurenciát soha nem jelenthettek a számára.

1945 februárjában a Stürmer kiadását az egész Harmadik Birodalmat sújtó papírhány miatt állították le – ideiglenesen –, de gyakorlatilag már nem tudták újraindítani. Julius Streichert a háború után mintegy véletlenül fogta el néhány amerikai katona: a magát festőnek álcázó náci vezetőről a hozzá beszállásolt tisztek egyike viccből megjegyezte, hogy nagyon hasonlít Julius Streicherre, mire ő rávágta: „Honnan jött rá?” (Stafford 2007: 376) A szerkesztőt 1946-ban a nürnbergi bíróság halálra ítélte, és kivégezték – az egyik vádpont az uszító propaganda volt.

Ezek után kérdés, vajon mennyire tekinthetjük jelentős orgánumnak ezt a lapot? Mint már jeleztük, alapvetően nem mondott semmi újat az előző korszak antiszemita kiadványaihoz képest. Különlegességét a helyzete adta: mindvégig egy ténylegesen működő párt, majd egy államilag kontrollált erőszakszervezet állt a háta mögött. Ezt semmiképpen nem lehet figyelmen kívül hagyni, amikor ítéletet alkotunk róla.

8 Himmler e prospektusa elsősorban nem antiszemita volt, hanem inkább a leigázott, illetve leigázandó keleti országok lakosait mutatta be olyan páriákként, akik – a kiadvány szövege szerint – „az állatoknál is rosszabbak”.

Irodalom

- Adam, Christian (2010): *Lesen unter Hitler*. Berlin: Galiani.
- Allport, Gordon W. (1977): *Előítélet*. Budapest: Gondolat.
- Bauer, Elvira (1936): *Trau keinem Fuchs auf grüner Heid, und keinem Jud bei seinem Eid*. Nürnberg: Stürmer-Verlag.
- Bytwerk, Randall L. (2001): *Julius Streicher. Nazi Editor of the Notorious Anti-Semitic Newspaper Der Stürmer*. New York: Cooper Square Press.
- Der Stürmer – Deutsches Wochenblatt zum Kampfe um die Wahrheit, 1923–1945* (hetilap). Nürnberg.
- Der ewige Jude* (1937) München: Franz-Eher-Verlag.
- Der Untermensch* (1942) Berlin: SS-Hauptamt.
- Evans, Richard J. (2013): *A Harmadik Birodalom hatalmon*. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Evans, Richard J. (2015): *A Harmadik Birodalom a háborúban*. Budapest: Park Könyvkiadó.
- Friedländer, Saul (1996): *A náci antiszemitizmus – Egy tömegpszichózis története*. Budapest: Uránusz Kiadó.
- Gilman, Sander S. (1991): *The Jew's Body*. New York: Routledge.
- Hamann, Brigitte (2000): *Bécs és Hitler*. Budapest: Európa Könyvkiadó
- Hiemer, Ernst (1938): *Der Giftpilz*. Nürnberg: Stürmer-Verlag.
- Hiemer, Ernst (1940): *Der Pudelmopsdackelpinscher und andere besinnliche Erzählungen*. Nürnberg: Stürmer-Verlag.
- Katz, Jakov (2001): *Az előítéletől a tömeggyilkosságig*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kellerhoff, Sven-Felix (2012): *Berlin im Krieg*. Berlin: Berlin Story Verlag.
- Kende Tamás (1995): *Vérvád. Egy előítélet működése az újkori Közép- és Kelet-Európában*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Linsler, Carl-Eric (2015): Stürmer-Karikaturen. In: *Handbuch des Antisemitismus. Judenfeindschaft in Geschichte und Gegenwart*, pp. 477–480. Berlin.
- Roos, Daniel (2016): *Julius Streicher und der Stürmer*. Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh.
- Sigmund, Anna Maria (2001): *A náci asszonyai*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Stafford, David (2007): *Végjáték 1945*. Budapest: Gold Book.

Abstract

Julius Streicher's satiric newspaper, *Der Stürmer* was the nadir of journalism of the 20th century. It was absolutely primitive, rife with lies, and incited to discrimination, but its issues have a huge value as sources if we want to see the National Socialist Germany in its reality. The history of this newspaper bears a close relation to NSDAP's history. This study presents the 22 year-long history of *Der Stürmer*. I try to show how this newspaper represented Jews as criminals from the beginning until the last hours of the Third Reich. How did this kind of representation belong to the general and official ideology of National Socialism? How did the newspaper change in the two decades of its history, and what were the reasons behind these changes? What were the aspects of Jewish life that its authors and editors mostly tried to criminalize, and what were the areas where Jewish people represented as criminals lived? However it is hard to find the answer, we have to ask the question of what reactions followed the propaganda of this newspaper. Finally, this work also studies how the anti-Semitic measures were represented in *Der Stürmer's* articles.

Béresi Ákos 1981-ben született, szabadúszó fordítóként dolgozik 2007 óta. Az ELTE BTK frissen végzett történész hallgatója. A Gazdaság- és társadalomtörténet szakirányon szerzett diplomát.